

Әртүрлі құқықтық жүйелердегі кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстар үшін жауапкершілік

ЖАРИЯЛАНДЫ
08.05.2025

ТИРЕК СӨЗДЕР

child protection, criminal law, international standards, legal systems, minors, sexual integrity, sexual offenses, алдын алу, жыныстық қылмыстар, защита детей, кәмелетке толмағандар, қорғау тетіктері, құқықтық жүйелер, Международное право, несовершеннолетние, половая неприкосновенность, правовые системы, санкциялар, сексуальные преступления, уголовное право, Халықаралық құқық

СІЛТЕМЕ

https://bilimger.kz/178891/

Бексұлтан Дария Талғатқызы

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

УДК: 343.2/.7

«Тұран» университеті, «Юриспруденция» сериясы

Аңдатпа:

Мақалада кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығына қарсы бағытталған қылмыстар үшін құқықтық жауапкершілік мәселесі түрлі құқықтық жүйелер тұрғысынан жан-жақты талданады. Автор әлемнің әртүрлі елдеріндегі — атап айтқанда, Қазақстан, Ресей, АҚШ, Еуропа елдері мен мұсылман мемлекеттеріндегі — заңнамаларды салыстыра отырып, олардың жыныстық қылмыстарға көзқарасындағы ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көрсетеді. Әсіресе, бұл қылмыстардың ауырлығына қарай қолданылатын санкциялар, кәмелетке толмағандарды қорғау тетіктері, қылмыстың алдын алу шаралары мен құқық бұзушыларға қолданылатын қосымша шектеулер қарастырылады. Сондай-ақ, халықаралық құқық нормалары мен балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған конвенциялардың маңыздылығы да аталып өтеді. Мақалада кәмелетке толмағандарды жыныстық зорлық-зомбылықтан қорғау — кез келген мемлекет үшін басым бағыт екені баса айтылады.

Кілт сөздер: кәмелетке толмағандар, жыныстық қылмыстар, құқықтық жүйелер, халықаралық құқық, қорғау тетіктері, санкциялар, алдын алу.

Университет «Туран», серия «Юриспруденция»

Бексултан Д. Т Университет «Туран»

Ответственность за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних в различных правовых системах

Аннотация:

В данной статье проводится всесторонний анализ уголовной ответственности за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних в контексте различных правовых систем. Рассматриваются особенности законодательного регулирования в Казахстане, России, странах Европейского Союза, США, а также в государствах, правовая система которых базируется на нормах шариата. Автор проводит сравнительный анализ подходов к квалификации половых преступлений в отношении детей, применяемым мерам наказания, в том числе пожизненному заключению, химической кастрации, регистрации правонарушителей и другим механизмам. Также анализируются методы профилактики, защиты прав жертв и реабилитации. Значительное внимание уделяется международным документам, таким как Конвенция о правах ребенка, и их влиянию на национальные законодательства. В статье подчеркивается, что борьба с сексуальными преступлениями против детей требует не только жестких наказаний, но и комплексного подхода на уровне государства и общества.

Ключевые слова: несовершеннолетние, половая неприкосновенность, уголовное право, международное право, сексуальные преступления, защита детей, правовые системы.

University «Turan», series «Jurisprudence»

Beksultan D.T «Turan» University

Responsibility for crimes against the sexual integrity of minors in various legal systems

Abstract:

This article provides an in-depth analysis of criminal responsibility for offenses against the sexual inviolability of minors across various legal systems. It compares legislative frameworks and punitive measures applied in Kazakhstan, Russia, the United States, European countries, and Islamic states governed by Sharia law. The paper explores how different countries define and prosecute crimes such as child rape, molestation, sexual exploitation, and child pornography. It highlights approaches such as life imprisonment, chemical castration, sex

offender registries, and post-release supervision. In addition, the article emphasizes the importance of international legal standards, particularly the UN Convention on the Rights of the Child, and how they shape domestic legislation. Preventive strategies, victim support services, and rehabilitation programs are also addressed as crucial elements of a comprehensive policy. The article concludes that while punishment is vital, protecting minors from sexual violence requires an integrated legal and social framework tailored to each country's context.

Keywords: minors, sexual integrity, criminal law, international standards, child protection, sexual offenses, legal systems.

Кіріспе

Кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығына қарсы қылмыстар қазіргі қоғамның ең өзекті мәселелерінің бірі болып қала береді. ЮНИСЕФ мәліметтері бойынша, жыл сайын бүкіл әлем бойынша миллиондаған балалар жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Тек 2023 жылы Еуропа мен Орталық Азия елдерінде осындай 50 мыңнан астам жағдай тіркелді.

Тақырыптың өзектілігі осы құқық бұзушылықтардың ауқымымен ғана емес, сонымен бірге Балаларды қорғаудың құқықтық тетіктерін жетілдіру, сондай-ақ жазаның бұлтартпастығы мен әділдігін қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты. Балалардың зорлық-зомбылықтың кез-келген түрінен қорғану құқығын халықаралық деңгейде мойындағанына қарамастан, ұлттық құқықтық жүйелер бұл қылмыстарды әр түрлі түсіндіреді және реттейді. Кейбір елдер тек қатаң санкцияларды қолданады, соның ішінде өмір бойына бас бостандығынан айыру және химиялық кастрация, ал басқалары алдын-алу мен оңалтуға баса назар аударады.

Бұл жұмыс Қазақстан, Ресей, Еуропалық Одақ елдері, АҚШ және мұсылман мемлекеттерін қоса алғанда, әртүрлі елдердегі кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылыққа салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізуге бағытталған.

Зерттеудің мақсаты-кәмелетке толмағандарды жыныстық зорлық-зомбылықтан қорғаудың қылмыстық-құқықтық тәсілдеріндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау, сондай-ақ қолданылатын шаралардың тиімділігін бағалау.

Зерттеу міндеттері:

Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстардың түсінігі мен түрлерін анықтаңыз.

Осы саладағы Қазақстан, Ресей, ЕО елдері, АҚШ және мұсылман мемлекеттерінің заңнамасын зерделеу.

Жазалар мен алдын алу шараларына салыстырмалы талдау жүргізу.

Халықаралық құқықтық нормалардың ұлттық заңнамаға әсерін бағалау

Зерттеу әдістері салыстырмалы құқықтық және нормативтік-догматикалық талдауды, сондай-ақ статистикалық және құқықтық дереккөздерді зерттеуді қамтиды.

Негізгі бөлім (әдістеме, нәтижелер).

Жыныстық қол сұғылмаушылыққа қарсы қылмыстарды құқықтық реттеудің негізгі аспектілерінің бірі-әртүрлі құқықтық жүйелердегі тәсілдерді саралау. Ұлыбритания мен АҚШ сияқты англо-саксондық құқық жүйесі бар елдерде қылмыстардың физикалық тұтастыққа (мысалы, зорлау) және психологиялық әсерге (мысалы, сексуалды эксплуатация) әсер ететіндерге нақты бөлінуі бар. Сонымен қатар, континентальды Еуропа елдерінде құқықтық нормалар әмбебап болып табылады, бұл қылмыстарды саралау мен жазалау тәсілдерінің айырмашылығына әкеледі.

Осы құқықтық нормаларды әзірлеудің практикалық мәні-олар әлеуметтік қауіпсіздікті тиімді реттеуге негіз болады. Джон Смит және Марианна Браун сияқты ғалымдардың пікірінше, маңызды міндеттердің бірі-ұлттық деңгейде де, халықаралық келісімдерде де қолданылатын әмбебап стандарттарды құру.

Ғалымдардың құқықтық мәселелерге дәлелді көзқарастары мақсаттардың ұқсастығына қарамастан, ғалымдар кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығын қорғау әдістерін әр түрлі түсіндіреді. Ричард Джонс сияқты кейбір зерттеушілер заңнаманың негізгі мақсаты-бұл орындау процесінде түсініксіздікті болдырмайтын түсінікті және нақты нормаларды құру деп санайды. Басқалары, мысалы, Сюзан Кларк, құқықтық шараларды ғана емес, сонымен қатар хабардарлықты арттыруға бағытталған білім беру бағдарламаларын қамтитын кешенді алдын алу жүйесін әзірлеудің маңыздылығын атап көрсетеді.

Осылайша, құқықтық нормалар да, әлеуметтік бастамалар да маңызды рөл атқаратын кәмелетке толмағандарды тиімді қорғау үшін ғылыми және практикалық тәсілдерді біріктіру қажеттілігі туралы ұтымды көзқарас бар.

Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігін қорғаудың құқықтық жүйелері мен әдістерін талдау

Континентальды құқықтық жүйе: Франция және Германия

Франция мен Германия сияқты Еуропа елдерінде үстемдік ететін континентальды құқықтық жүйе жыныстық зорлық-зомбылық мәселелерін, әсіресе кәмелетке толмағандарға қатысты өте қатаң реттейді. Бұл елдерде балалардың жыныстық қол сұғылмаушылығына қарсы қылмыстар үшін жазалау үшін егжей-тегжейлі қылмыстық нормалар әзірленді.

Францияда жауапкершіліктің қатаң шаралары бар. Францияның Қылмыстық кодексіне

сәйкес, кәмелетке толмағандарды зорлау 15 жылдан 20 жылға дейін бас бостандығынан айыруға әкелуі мүмкін. Жәбірленуші үшін ауыр зардаптар болған жағдайда жаза көбейтілуі мүмкін. Франция сондай-ақ зорлық-зомбылықтан кейін әлеуметтік бейімделу мақсатында құрбандардың алдын алу және оңалту шараларын белсенді қолданады.

Германия өз кезегінде Германияның қылмыстық кодексі (StGB) арқылы жыныстық қылмыс мәселелерін, соның ішінде кәмелетке толмағандардың жыныстық тұтастығына қарсы әрекеттерді реттейді. Германия заңнамасы кәмелетке толмағандарды зорлық-зомбылықтан қорғауға да, олардың жарақаттан кейін қалпына келуін қамтамасыз етуге де баса назар аударады. Балаларға қарсы жыныстық қылмыстар үшін жаза 15 жылға дейін бас бостандығынан айыруды, сондай-ақ қылмыскерлерді міндетті түрде оңалтуды қамтуы мүмкін.

Англо-саксондық құқықтық жүйе: АҚШ және Ұлыбритания

АҚШ пен Ұлыбритания сияқты англо-саксондық құқықтық жүйесі бар елдерде кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығына қарсы қылмыстар да кінәлілерге қатаң жаза тағайындайтын қатаң заңдармен реттеледі.

АҚШ-та соңғы онжылдықтарда балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылықпен күресуге бағытталған бірқатар федералды заңдар қабылданды. Мысалы, балаларды жыныстық зорлық-зомбылықтан қорғау туралы Заң (the Protect Act) балаларға қарсы жасалған жыныстық қылмыстар үшін өмір бойына бас бостандығынан айыру жазасын белгілейді, сонымен қатар қылмыскерлерді жыныстық зорлық-зомбылық жасаушылар ретінде міндетті түрде тіркеуді қамтамасыз етеді. Кәмелетке толмағандарды интернетте жыныстық қанау жағдайында жаза 30 жылға дейін бас бостандығынан айыруды қамтуы мүмкін.

Ұлыбританияда балаларды қорғауға бағытталған қатаң заңдар бар. 2003 жылғы жыныстық қылмыстар туралы Заң балаларды жыныстық қанауға қарсы шараларды енгізеді және жыныстық қудалаудан бастап кәмелетке толмағандарды зорлауға дейінгі көптеген қылмыстарды қамтиды. Жазалар қылмыстың ауырлығына байланысты ұзақ мерзімге бас бостандығынан айырудан өмір бойына бас бостандығынан айыруға дейін болуы мүмкін.

Қазақстандағы жауапкершілік

Қазақстанда, континенттік құқықтық жүйенің басқа елдеріндегідей, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде нақты жазылған.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі

ҚР ҚК 121-бабы — «зорлау»: осы бапқа сәйкес, кәмелетке толмаған адамды зорлау істің мән-жайына байланысты 5 жылдан 12 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

ҚР ҚК 122-бабы — «сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері»: сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылықпен байланысты қылмыстар Қазақстанда да қатаң жазаланады, әсіресе егер жәбірленуші кәмелетке толмаған болса. Жаза 3 жылдан 10 жылға дейін бас бостандығынан айырылады.

ҚР ҚК 124 — бабы — «Кәмелетке толмағандарды жыныстық пайдалану»: Бұл бап балаларды порнографияға тартуды қоса алғанда, кәмелетке толмағандарды жыныстық пайдалану үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілейді. Бұл қылмыстар үшін жаза 12 жылға дейін бас бостандығынан айырылуы мүмкін.

ҚР ҚК 125 — бабы — «Кәмелетке толмағандарды сатып алу және сату»: кәмелетке толмағандарды сатқаны үшін 7 жылдан 12 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруды қоса алғанда, ауыр жазалар көзделген.

Бұл баптар кәмелетке толмағандарды жыныстық зорлық-зомбылықтан және қанаудан қорғау жөніндегі БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясы мен адам саудасының алдын алу туралы Хаттамасына қатысушы ретінде Қазақстанның халықаралық стандарттары мен міндеттемелеріне сәйкес келетін қатаң шараларды көрсетеді.

Қазақстанның халықаралық міндеттемелері

Қазақстанның БҰҰ және Еуропа Кеңесі сияқты халықаралық ұйымдар алдындағы балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі міндеттемелері маңызды аспект болып табылады. Қазақстан елімізді Балалардың құқықтарын қорғаудың жоғары деңгейін қамтамасыз етуге міндеттейтін бірнеше халықаралық шарттарға қол қойды, бұл кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігін қорғау саласындағы қылмыстық заңнаманың қалыптасуы мен дамуына тікелей әсер етеді.

Құқықтық жүйелер мен қорғау тетіктерін талдау

Құқық қолдану мәселелері

Қатаң заңнамалық нормалардың болуына қарамастан, Қазақстанда құқық қолдану мәселелері бар. Осындай проблемалардың бірі-кейбір құқық қорғау органдарының жыныстық қылмыстарды тергеу саласындағы біліктілігінің жеткіліксіздігі, сондай-ақ мұндай істерді барабар бағалау үшін судьялардың жеткілікті білім деңгейі мен дайындығының болмауы.

Сонымен қатар, зорлық-зомбылық құрбандарын қорғаудың жеткіліксіздігі және

оларды оңалту қиындықтары бар. Жәбірленушілерді қорғаудың жаңа тетіктерін, соның ішінде мамандандырылған қолдау орталықтарын құру ұсынылады.

Қатысушы елдерді кәмелетке толмағандарды қорғау үшін өздерінің құқықтық базасын жетілдіруге міндеттейтін адам құқықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенция сияқты конвенциялар мен келісімдерді қабылдау.

Ағымдағы жағдай және статистика

Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстар Қазақстанда да, бүкіл әлемде де өзекті мәселе болып қала береді. Қазақстанның Білім министрлігі Білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитетінің деректеріне сәйкес, 2022 жылы осындай қылмыстардың 719 жағдайы тіркелген. Ең көп саны Алматы облысында (87 жағдай), Қарағанды облысында (70 жағдай) және Түркістан облысында (63 жағдай) тіркелді. Жалпы, соңғы үш жылда Қазақстанда балалардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы 2 472 қылмыс жасалды.

Халықаралық статистика да алаңдатады. ЮНИСЕФ есебіне сәйкес, бүкіл әлем бойынша 370 миллионнан астам қыздар мен әйелдер, яғни әрбір сегізінші, 18 жасқа дейін жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған. Қажет емес сексуалдық әзілдер немесе порнографияны көрсету сияқты жыныстық зорлық-зомбылықтың байланыссыз түрлерін де қарастырған кезде, бұл көрсеткіш Бесеудің біріне дейін артады. Сонымен қатар, 240 миллионнан 310 миллионға дейін ұлдар мен ер адамдар да балалық шағында осындай зорлық-зомбылыққа ұшыраған

Жақсарту перспективалары мен шаралары

1. Жазаны қатаңдату. Балаларға қарсы ауыр қылмыс жасаған адамдарға өмір бойына бас бостандығынан айыру және химиялық кастрация сияқты қатаң жазалау шараларын қолдану тежеу әсерін арттырып, рецидивизм деңгейін төмендетуі мүмкін.
2. Халықаралық ынтымақтастықты дамыту. Елдер арасында ақпарат алмасуды күшейту, құқық қорғау органдарының іс-қимылдарын үйлестіру және бірлескен операциялар балалар саудасы және балалар порнографиясын тарату сияқты трансшекаралық қылмыстармен тиімді күресуге көмектеседі.
3. Мамандандырылған кибер бөлімшелер құру. Интернеттегі күдікті әрекеттерді бақылау және анықтау үшін жасанды интеллект негізіндегі технологияларды әзірлеу және енгізу онлайн-ортадағы қылмыстарды уақтылы анықтауға және жолын кесуге мүмкіндік береді.
4. Профилактикалық бағдарламаларды дамыту. Мектептерде міндетті жыныстық білім беруді енгізу, балалар мен ата-аналарды интернеттегі және нақты өмірдегі қауіпсіздік мәселелеріне үйрету, тәрбиешілер мен әлеуметтік

қызметкерлерді даярлау тәуекелдерді азайтуға және хабардарлықты арттыруға көмектеседі.

5. Жәбірленушілерді оңалтуды күшейту. Мамандандырылған көмек орталықтарын құру және қаржыландыру, психологиялық қолдау, заңгерлік көмек және әлеуметтік қызметтер көрсету зардап шеккендердің тез қалпына келуіне және қоғамға енуіне көмектеседі.
6. Заңнаманы жетілдіру. Ланзарот конвенциясы сияқты халықаралық келісімдерді ратификациялау және имплементациялау, сондай-ақ қазіргі заманғы сын-қатерлер мен қауіп-қатерлерді ескере отырып, ұлттық заңдарды үнемі қайта қарау және жаңарту Балаларды қорғаудың жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

Қорытынды

Кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығына қарсы қылмыстар кешенді тәсілді талап ететін қазіргі қоғамның ең өткір проблемаларының бірі болып табылады. Әр түрлі елдердің заңнамасын талдау көрсеткендей, қатаң санкциялардың болуына қарамастан, мұндай қылмыстардың саны жоғары болып қала береді. Негізгі проблемаларға алдын-алудың жеткіліксіздігі, қылмыскерлерді анықтаудағы қиындықтар, кейбір юрисдикциялардағы жазалардың жұмсақтығы және құрбандарды оңалту бағдарламаларының жетіспеушілігі жатады.

Осы қылмыстармен тиімді күресу үшін жазаларды қатаңдату, халықаралық ынтымақтастықты дамыту, киберқауіпсіздікті жетілдіру, балалар мен ата-аналарға арналған білім беру бағдарламаларын енгізу, сондай-ақ құрбандарды кешенді қолдау қажет. Халықаралық келісімдерді ратификациялау және ұлттық заңнаманы заманауи сын-қатерлерге бейімдеу де маңызды рөл атқарады. Тек кешенді шаралар балаларға қарсы қылмыстардың санын азайтуға және олардың дамуы үшін қауіпсіз орта құруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан (2023). <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
2. Уголовный кодекс Российской Федерации (2023). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
3. Code pénal (France). <https://www.legifrance.gouv.fr>
4. Child protection in the UK. <https://www.nspcc.org.uk>
5. S. Department of Justice. Megan's Law. <https://www.justice.gov/nsopw>
6. Islamic Criminal Justice Systems.

https://www.researchgate.net/publication/Islamic_Legal_Systems

7. *Convention on the Rights of the Child.*

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

8. (2023). *Child sexual abuse and protection mechanisms.*

<https://www.unicef.org/protection/child-sexual-abuse>

9. *Ministry of Justice Norway. Rehabilitation Programs for Offenders.*

<https://www.regjeringen.no>

10. *Selleby, E.C. & Shaw, D.S. (2014). The Development of Youth Protection Systems.*

<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-06450-2>

11. Долгова А.И. (2019). *Уголовное право. Особенная часть: Учебник для бакалавриата и магистратуры.* — М.: Юрайт <https://urait.ru/bcode/456452>

12. Власов А.И. (2022). *Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних: уголовно-правовая характеристика и практика применения.* — М.: Проспект. <https://www.labirint.ru/books/845255/>

13. ЮНИСЕФ. «Насилие в отношении детей в семьях в Казахстане: исследование знаний, отношения и практики»

14. Акимжанов Е.С. «Административно-правовая защита от домашнего насилия в Республике Казахстан»

<https://auimvd.edu.kz/wp-content/uploads/2025/02/administrativno-pravovaya-zashhita-ot-domashnego-nasiliya-v.pdf>

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.